

UOT: 94.

**ÖLKƏDƏ AVTOMATLAŞDIRILMIŞ KİTABXANA-İFORMASIYA
SİSTEMLƏRİNİN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ**

Doktorant Abbasov Samir Əlihəsən oğlu
AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
samir-culture@mail.ru

Xülasə: *Avtomatlaşdırma ilk növbədə elektron kataloqun yaradılmasından başlayır. Bu sistemin tətbiqi kitabxana işçilərindən yüksək səviyyədə kompüter bilikləri və vərdişlərinə yiyələnməsini tələb edir. Ona görə də hər bir kitabxana işçisi sistemdə çalışmadan əvvəl xüsusi kurslarda iştirak etməklə sistemdə işləmək üçün hazırlanmalıdır. Azərbaycan kitabxanalarında avtomatlaşdırılma prosesi XXI əsrin əvvəllərində başladı. Buna qədər mütəxəssislər tərəfindən bir sıra fikirlər irəli sürülürdü. Onlardan bəziləri milli proqram yaradılmasını vacib hesab edirdilər.*

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bütün sərəncam və tədbirlər planları ölkə kitabxanalarında kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və müasir standartlara cavab verməsinə, oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsinə imkan verəcəkdir.

Açar sözlər: tarix, kitabxana, elektron kataloq, informasiya, kommunikasiya

Ключевые слова: история, библиотека, электронный каталог, информация, коммуникация

Keywords: history, library, electronic catalog, information, communication

Giriş

İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının yaranması və sürətli inkişafı cəmiyyətdə əsaslı dəyişikliklərə səbəb olmuş, cəmiyyətin sosial inkişafını zəruri edən yeni sosial sifarişləri meydana çıxarmışdır. Bu sosial sifarişlərdən biri də kitabxanaların avtomatlaşdırılmasıdır. Kitabxanalarda yerinə yetirilən mürəkkəb, bir-birilə əlaqəli texnoloji proseslərin informasiya kommunikasiya texnologiyalarının əsasında avtomatlaşdırılmasıdır. Bütün bunlar ənənəvi və yorucu kitabxanaçı əməyini yüngülləşdirmək, əmək məhsuldarlığını və effektivliyini yüksəltmək, informasiya məhsullarını, xidmət növlərini keyfiyyət və kəmiyyət baxımından artırmaq, kitabxana fondunun etibarlı sürətdə mühafizəsi və bu fondan daha geniş oxucu kontingentinin səmərəli istifadəsini təmin edir.

Azərbaycan kitabxanalarında avtomatlaşdırılma prosesi XXI əsrin əvvəllərində başladı. Buna qədər mütəxəssislər tərəfindən bir sıra fikirlər irəli sürülürdü. Onlardan bəziləri milli proqram yaradılmasını vacib hesab edirdilər. Lakin əlavə maliyyə vəsaiti və vaxt sərf etməklə yeni milli proqram yaradılması işinin düzgün yol olmadığını zaman sübut etdi. Ölkə kitabxanaları dünyada mövcud və özünü doğrultmuş Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemini seçməli və onu Azərbaycan dilinə tərcümə edərək milliləşdirməli idi.

Buna görə də qarşıya çıxan problem və çatışmazlıqları, habelə gələcək perspektiv planları nəzərə alaraq müasir tələblərə cavab verə biləcək daha qlobal proqramların araşdırılmasına başlandı.

Azərbaycan kitabxanalarında bir sıra avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri (AKİS) tətbiq olunmuşdur: İRBİS- 64, VTLS Vitua, Follett. Ölkədə ən geniş yayılan və özünü doğrultmuş AKİS-İRBİS-64 sistemi oldu. Sözügedən sistem az vaxt ərzində respublikada özünü təsdiqlədi və Azərbaycan kitabxanalarına öz resurslarının dünya informasiya məkanına çıxarılması işində böyük imkanlar açdı. İRBİS-64 “Prezident Kitabxanasında”, Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında, F.Köçərli

adına Respublika Uşaq Kitabxanasında, Şamaxı rayon Mərkəzi Kitabxanasında, BDU-nun Elmi Kitabxanasında, ABŞ-ın ölkəmizdəki Səfirliyinin kitabxanasında, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin kitabxanasında uğurla tətbiq olunmuşdur.

Ölkədə ən böyük kitabxana-informasiya şəbəkəsinə malik olan və kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində 4500-dən artıq kitabxana fəaliyyət göstərir.

Bu şəbəkəyə 4 respublika əhəmiyyətli kitabxana (M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası, F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası və Gözdən Əlillər üçün Respublika Kitabxanası), respublikanın şəhər, rayon mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri və onların kitabxana filialları daxildir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən uşaq kitabxanaları üçün metodik mərkəz olan F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında İRBİS-64 sistemi uğurla tətbiq olunmuşdur.

Kitabxanada 2004-cü ilin avqust ayından İRBİS-64 sisteminin “İnzibatçı” “Kataloqlaşdırıcı” və “Oxucu” Avtomatlaşdırılmış İş Yerlərini alınmışdır. 2005-ci ildə isə “Kitab verilişi” və “Web İRBİS” modullarını alınmış və böyük müvəffəqiyyətlə işə başlamışdır. Hazırda sistemə 31700-ə yaxın kitab, 6500 qəzet və jurnal məqaləsi daxil edilmişdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, İRBİS-64 sistemi fərdi verilənlər bazasını yaratmağa, informasiya massivində tammətnli axtarışın təşkilinə və ən əsası mövcud materiallara İnternet, lokal şəbəkə və s. vasitəsi ilə girişin təmin olunmasına tam zəmanət verir. Həmçinin İRBİS-64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemi vasitəsilə əsas texnoloji proseslər-kataloqlaşdırma, ədəbiyyatın lokal şəbəkədə və internetdə axtarışı, sifariş, kompüter vasitəsilə oxuculara xidmət etmə həyata keçirilir. Ədəbiyyatın kataloqlaşdırılması və ədəbiyyat haqqında biblioqrafik yazıların hazırlanmasını nəzərdə tutan texnoloji prosesdir. Bu prosesin nəticəsində oxuculara xidmətin əsasını təşkil edən elektron kataloqun biblioqrafik məlumat bazası yaradılır.

Abonement xidmətinin kataloqlaşdırılması üçün isə “Oxucu” Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri nəzərdə tutulmuşdur. Bu işçi yeri vasitəsilə oxucuların qeydiyyatı, ədəbiyyatın verilməsi üçün sifarişlərin növbələşməsi və sifarişlərin yerinə yetirilməsinin qeydiyyatı, sifariş olunmuş ədəbiyyatın sərbəst nüsxələri haqqında informasiyanın əldə olunması işləri aparılır. Kitabxananın mütəxəssisləri elektron kataloqun formalaşdırılmasında dünya kitabxanalarının təcrübəsini öyrənir və onlara əsaslanaraq, elektron kataloqun yaradılmasının mövcud «lan müxtəlif yollarının ən optimal və əlverişlisini seçib, sənədlərin elektron kataloqa daxil etmək qaydalarını müəyyən edərək ümumi metodikasını işləyib hazırlamağa başlamışdır. Elektron kataloqun formalaşdırılması üçün qəbul edilmiş standartlara uyğun olaraq cari ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri, elektron kataloqun redaktəsi apanılır.

Ənənəvi kataloq və kartotekalardan fərqli olaraq, elektron kataloq və kartotekalarda biblioqrafik axtarış bir çox ünsürlərə görə aparılır: açar söz, müəllif, həmmüəlliflər, sərlövhə, tərtibçi, redaktor, rəssam, tərcüməçi, nəşr ili, tezauruslar, mövzu və predmet rubrikaları, jurnalın adı ilə və s. Bütün bunlardan başqa, biblioqrafik xidmətin avtomatlaşdırılmış texnologiyaları oxucuya elektron kataloqda real vaxt rejimində informasiyanı görmək, informasiyanın yerləşdiyi sənədin özünü əldə etmək, avtomatlaşdırılmış sistemlə, belə demək mümkündürsə, «dialoga» girmək və s. imkanını yaradır. Qlobal İnternet şəbəkəsinin informasiya ehtiyatlarından istifadə etməklə oxuculara operativ və yüksək keyfiyyətli biblioqrafik xidmət göstərilməsində biblioqraflar üçün əlverişlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanalarda kompüter texnologiyalarının tətbiqi biblioqrafik informasiya xidmətinin səviyyəsini artırır və operativliyini təmin edir.

Bundan sonra oxucuların elektron formada cari və retrospektiv informasiya ilə təminatı, İnternet şəbəkənin imkanlarının öyrənilməsi və onlardan istifadə etmək bacarığı

formallaşdırılmalıdır.

Eyni zamanda. Kitabxana elektron məlumat-axtış sisteminin (məlumat bazaları) yaradılması işini optimallaşdırmağa çalışır

Bütün bunlarla yanaşı kitabxananın qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri oxucuları informasiya ilə təmin etmək, biblioqrafiya və elmi informasiya xidmətini dünya kitabxanaları səviyyəsinə qaldırmaq, oxucuların tələbatını ödəmək üçün yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi, İnternet şəbəkəsinin elektron ehtiyatlarından istifadə etməkdir.

Yaxın gələcəkdə kitabxanada biblioqrafiya fəaliyyətinin kompüter texnologiyaların vasitəsilə həyata keçirilməsinin növbəti mərhələsi. habelə biblioqrafik yazıların yeni formada, məlumat bazaları əsasında hazırlanması olacaq. Məlumdur ki, ənənəvi biblioqrafik yazıların tərtibinə illərlə əmək sərf olunur. Yeni texnologiyaların tətbiqi ilə elektron məlumat bazaların istifadəsi əsasında biblioqrafik göstəricilərin hazırlanması prosesləri sürətləndirilir və həmçinin vaxta qənaət edilir. Bu proseslərə daxildir: məlumat bazasına informasiyanın daxil edilməsi, yoxlanması, müxtəlif biblioqrafik göstəricilərin və məlumat bazaların nəzərdən keçirilməsi, İnternetdə axtarış və tələb olunarsa e-mail ilə məsləhətlərin alınması və s. Həmin biblioqrafik göstəricilərin çap edilməsi, eyni zamanda onların ənənəvi və elektron formada istifadəsini də təmin edəcək. Dünya kitabxanalarının təcrübəsi təsdiq edir ki, elektron məlumat bazaları cari, retrospektiv, mövzu və şəxsi biblioqrafik göstəricilərin tərtibində əvəzedilməzdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında kompüter texnologiyalarının biblioqrafiya işində tətbiq edilməsi milli biblioqrafiyanın elektron bazalarının yaradılması üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bu isə günün tələbidir.

Kitabxana öz iş prosesini dünya kitabxanaları səviyyəsinə çatdırmağa səy göstərir. Bundan sonra da informasiya təminatı istiqamətində fəaliyyətinin səmərəsinin artın iması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi məqsədilə günün tələbləri səviyyəsində mütərəqqi iş üsullarından istifadə edəcək. Yəni, kompüter texnologiyaların tətbiqi, ənənəvi informasiya mənbələrin elektron daşıyıcılara köçürülməsi, informasiyanın ötürülməsində hipertextlə uyğunlaşdırılmış yeni metodlardan istifadəsi, qrafik şəkildə informasiyanın təqdim etmək imkanları və bir sıra b. işlərin həyata keçirilməsi üçün səy göstərərək, müəyyən uğurlar əldə edəcəkdir.

Respublikada kitabxana-informasiya işi sahəsində qabaqcıl təcrübə qazanmış kitabxanalardan biri də Şamaxı rayon Mərkəzi kitabxanasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, rayon kitabxanaları arasında ilk dəfə olaraq məhz. Şamaxı rayon Mərkəzi kitabxanasında Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-İnformasiya Sistemi (IRBİS-64) tətbiq edilmişdir. Kitabxanada 32 min nüsxədən artıq kitab elektron kataloqa daxil edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda kitabxana işinə dövlət səviyyəsində qayğı və diqqət artırmaqdadır. Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Respublikası Prezidenti İşlər İdarəsinin “Prezident Kitabxanası”na gəlməsi, kitabxana işi sahəsində son 3 ildə 5 sərəncam və tədbirlər planının imzalanması sözügedən sahənin dövlətin prioritet istiqamətlərindən biri olduğunu sübut edir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” və 27 dekabr 2004-cü il tarixli “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” sərəncamları ilə külli miqdarda ədəbiyyat latın qrafikası ilə nəfis şəkildə nəşr olunaraq bütün kitabxanalara hədiyyə edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən kitablar respublikamızın ucqar kəndlərindəki kitabxana filiallarına da hədiyyə edilmişdir. Bu dövlət əhəmiyyətli iş davam etməkdədir.

“Bakı şəhərinin qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair

tədbirlər Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar Bakı şəhərinin 13 qəsəbəsindəki (Binəqədi, Lökbatan, Qobustan, Səngəçal, Sahil, Şüvəlan, Mərdəkan, Buzovna, Qala, Maştağa, Ramana, Kürdəxam, Nardaran) fəaliyyət göstərən kitabxanalar əsaslı təmir edilir və 2 qəsəbəsində (Binə və Hovsan) yeni kitabxana binalarının inşa edilməsi planlaşdırılmışdır.

"Heydər Əliyev Mərkəzi"nin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası prezidentinin 29 dekabr 2006-cı il tarixli Sərəncamı müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi Heydər Əliyevin azərbaycançılıq kimi dərin bir fəlsəfi konsepsiyası, Azərbaycan dilini, Azərbaycan tarixini, Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği və milli-mənəvi dəyərləri rumağı, bu işlərin vahid bir mərkəzdə sistemli şəkildə istiqamətləndirilməsinə xidmət edir. Mərkəzin nəzdində Kitabxana-İnformasiya Kompleksi də fəaliyyət göstərəcəkdir.

"Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 aprel 2007-ci il Sərəncamı Azərbaycan kitabxana işi tarixində ən təqdirəlayiq addım idi. Sözügedən Sərəncamda Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi ilə birgə "Azərbaycanın regionlarında fəaliyyət göstərən kitabxanaların təmirinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə və müasir informasiya daşıyıcılarına ehtiyacının ödənilməsinə dair xüsusi Tədbirlər planı", "M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının modernləşdirilməsi, müasir informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi və maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər planı"nı hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə və "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nı hazırlayaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim edilməsi barədə tapşırıq verilmişdir. Sərəncamda Təhsil Nazirliyinə məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və müasir informasiya texnologiyaları ilə təchizatına dair tədbirlər planının hazırlanması, habelə Milli Elmlər Akademiyasına Mərkəzi Kitabxana üçün yeni binanın inşa edilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması və Azərbaycan Respublikası Prezidentinə təqdim edilməsi tapşırığı da verilmişdir.

Nəticə

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bütün sərəncam və tədbirlər planları ölkə kitabxanalarında kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və müasir standartlara cavab verməsinə, oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsinə imkan verəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Kitabxanalar biliklər cəmiyyətində. БИБЛИОТЕКА В ОБЩЕСТВЕ ЗНАНИЙ - В., «NURLAR» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2006.
2. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. I kitab (I və II cild). - В., «NURLAR» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2007.
3. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının 2006-cı il üçün hesabatı.
4. Şamaxı Rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin 2006-cı il üçün hesabatı.

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ В СТРАНЕ*Аббасов Самир Алихан**Резюме*

Автоматизация начинается прежде всего с создания электронного каталога (ЭК). Применение этой системы требует от сотрудников библиотеки высокого уровня компьютерных знаний и навыков. Поэтому каждый сотрудник библиотеки должен быть подготовлен к работе в системе, пройдя специальные курсы перед работой в системе. Процесс компьютеризации азербайджанских библиотек начался в начале XXI века. До этого экспертами был выдвинут ряд идей. Некоторые из них посчитали важным создать национальную программу.

Все распоряжения (приказы) и планы действий Президента Азербайджанской Республики позволят автоматизировать библиотечно-библиографические процессы в библиотеках страны и соответствовать современным стандартам, а также удовлетворить информационные потребности читателей.

**AUTOMATED LIBRARY-INFORMATION IN THE COUNTRY
ISSUES OF IMPLEMENTATION OF SYSTEMS***Abbasov Samir Alihasan**Summary*

Automation begins first of all with the creation of an electronic catalog (EC). The application of this system requires the library staff to acquire a high level of computer knowledge and skills. Therefore, each library employee must be prepared to work in the system by participating in special courses before working in the system. The process of computerization in Azerbaijani libraries began at the beginning of the XXI century. Until then, a number of ideas were put forward by experts. Some of them considered it important to create a national program.

All orders and action plans of the President of the Republic of Azerbaijan will enable the automation of library-bibliography processes in the country's libraries and meet modern standards, and satisfy the information needs of readers.

*Elmi rəhbər: dosent Aybəniz Əliyeva-Kəngərli**Rəyçi: tarix üzrə fəlsəfə doktoru S.Məmmədova**Turizm və kitabxana-informasiya fəaliyyəti kafedrasının 04.11.2023 tarixli iclası*